

ŠIBENIK I NJEGOV TERITORIJ NA OSMANSKOJ PLOVIDBENOJ KARTI IZ 1521. GODINE

Sažetak: *Autorica analizira porast osmanskog interesa za kartiranje istočne obale Jadrana te kontekst nastanka plovidbenog atlasa “Kitab-i Bahriye” (Knjiga o plovidbi) koji je po prvi put sadržavao i veći broj detaljnih prikaza naše obale, uključujući i onaj šibenskog akvatorija. Sastavljen 1521. atlas je djelo znamenitog osmanskog kartografa Pîrî Reisa, admirala koji je osobno sudjelovao u nizu pomorskih bitaka duž Mediterana. Njegove karte istočne obale Jadrana nastale na temelju terenskih opažanja pomoraca, daleko premašuju dosege tadašnje mletačke kartografije koja se u to vrijeme još uvijek oslanjala na Ptolemejeve karte te venecijanske portulane koje su Jadran prikazivale u razmjerno sitnom mjerilu. To potvrđuje i Pîrî Reisova karta šibenskog akvatorija, koja svojom detaljnošću daleko nadmašuje tadašnje mletačke karte, a koju ovdje predstavljamo. Uz svaku kartu Pîrî Reis priložio je i detaljni opis akvatorija (peljar) čiji integralni prijevod na hrvatski također ovdje donosimo prvi put.*

Ključne riječi: *Šibenik, plovidba, Osmansko Carstvo, Pîrî Reis, kartografski izvori*

O Pîrî Reisu i njegovom atlasu “Kitab-i Bahriye”

Prvi detaljniji kartografski prikaz šibenskog akvatorija, nakon njegova pripajanja Mletačkoj Republici nisu izradili Mlečani, već Osmanlije. Iako se ta činjenica na prvi pogled čini vrlo nelogičnom, imajući u vidu osmansku teritorijalnu ekspanziju na naše prostore, kao i njihove česte ratove s Venecijom na moru, osmanska potreba za kartiranjem hrvatske obale Jadrana postaje manje neobična. A upravo je jedan od najpoznatijih osmanskih kartografa, znameniti admiral Pîrî Reis, 1521. godine sastavio prvu kartu šibenskog teritorija koja nam ilustrira težak položaj Šibenika kao i čitavog Pokrčja koji su se početkom 16. stoljeća našli na razmeđu mletačkih i osmanskih interesa.

Kao nasljednik arapske kulture Osmansko Carstvo preuzelo je bogatu baštinu kartografske tradicije. Sultan Mehmed II. (vladao 1444-1446., 1451-1481.), u čije vrijeme Osmansko Carstvo doživljava značajnu teritorijalnu ekspanziju,

pokazivao je iznimno zanimanje upravo za kartografiju¹. Osvajajući Bosnu (1463.), a potom i dijelove hrvatskog teritorija, Mehmed je poticao izradu karata kako novoosvojenih teritorija, tako i onih u kojima se ratovalo. Tu su tradiciju nastavili do sredine 16. stoljeća i neki njegovi nasljednici, osobito kada su u pitanju kartografski prikazi priobalja (*Slukan Altić, 2003: 106*). Naime, Osmanlije su bili vješti pomorci, pa su za potrebe plovidbe izrađivali vrlo dobre pomorske karte. Kao i u slučaju mletačkih portulana, izrada osmanskih pomorskih karata ne može se objasniti samo potrebama trgovačke razmjene, već prije svega brojnim pomorskim bitkama koje su se odvijale na morima Mediterana, uključujući i Jadransko. Već u vrijeme sultana Mehmeda II., kao i njegovih nasljednika Bajazida II. (vladao 1481-1512.) i Selima I. (1512-1520.), osmanska je mornarica bilježila velike uspjehe u borbi protiv Venecije. U tom razdoblju nastaje i najveća serija osmanskih pomorskih karata Mediterana (*Soucek, 1992: 265*).

U tom smislu posebno se istakao admiral Muhyiddin Pîrî Reis² (ca 1470 - 1554.), poznati osmanski pomorac i kartograf. Rođen je u Galipolju, smještenom na morskom prolazu Dardaneli, tada najvažnijoj osmanskoj pomorskoj bazi. Od najranijeg je djetinjstva bio usmjeren prema plovidbi. On je u razdoblju između 1487. i 1510. plovio Mediteranom te osobno sudjelovao u brojnim pomorskim bitkama, isprva kao pomoćnik svom ujaku Kemalumu Reisu, a kasnije i kao admiral osmanske mornarice. Oplovio je čitav Mediteran uključujući i obale sjeverne Afrike, osobno je sudjelovao u bitkama kod Valencije, Malage, Rodosa, Sardinije, Sicilije i Korzike, a u osmansko-mletačkom ratu 1499-1502. zapovijedao je vlastitim brodom. Nakon smrti svog ujaka 1511., Pîrî Reis na neko vrijeme napušta mornaričku službu i vraća se u Galipolje da bi se 1517. vratio u mornaricu kao zapovjednik broda u vojnoj kampanji Selima I protiv Mamluka u Egiptu (*Soucek, 1992: 267*).

Nakon što se 1511. povukao u Galipolje, Pîrî Reis temeljem svojih pomorskih bilježaka skica i crteža, isprva radi na svojoj znamenitoj karti svijeta (završena 1513.)³ a potom do 1521. godine sastavlja prvu verziju atlasa Sredozemnog i

---

¹ U sultanovoj biblioteci pronađeno je i više Ptolemejevih izdanja, među kojima i ona koja su po njegovu ukazu prevedena na arapski jezik. Do danas su sačuvana dva primjerka prevedena na arapski. Čuvaju se u Istanbulu, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofiya, 2596 i 2610 (*Orhonlu, 1977: 27*).

² Reis na turskom znači kapetan.

³ Pîrî Reis sastavio je dvije znamenite karte svijeta, prvu je dovršio 1513. a drugu 1528. godine. Karte su sačuvane samo u fragmentima. Najpoznatiji fragment Pîrî Reisove karte svijeta svakako je onaj iz 1513. godine koji prikazuje Atlantski ocean i tek otkrivenu Ameriku. Prema zapisu na samoj karti, prikaz se između ostalog temelji na karti koju je na svojem trećem putovanju izradio Kristofor Kolumbo a koja do danas nikada nije pronađena. Kako je iz drugih izvora poznato da je Kolumbo doista 1498. poslao svoju kartu Novog svijeta u Španjolsku te

Crnog mora pod nazivom "Kitab-i Bahriye" (Knjiga o plovidbi), nadajući se da će njime privući pažnju novog sultana Sulejmana I. Do 1526. godine, Pîrî Reis sastavlja i drugu verziju atlasa koju posredstvom Ibrahim-paše uspijeva pokloniti tadašnjem sultanu Sulejmanu.

Iako se Pîrî Reis do tada istakao kao vrstan moreplovac, zapovjednik i kartograf, u konačnici za ga je zatekla teška sudbina. Krajem svoje karijere, Pîrî Reis djelovao je kao admiral flote u Egiptu i Indiji. U tom svojstvu, zapovijedao je i pohodom protiv Portugalaca u Hormuzu 1552-1553. u kojem nije uspio zauzeti utvrdu. Zbog tog ratnog neuspjeha, opozvan je u Kairo gdje mu je suđeno zbog neuspjele ratne akcije. Iako je njegova odgovornost za izgubljenu bitku bila dvojbeno (osuđen je zbog izbjegavanja direktnog sukoba s portugalskim ratnom mornaricom), Pîrî Reis pogubljen je 1554. godine (*Soucek, 1992: 269*). Tako je neočekivano završen život jednog od najboljih osmanskih kartografa.

Za hrvatsku povijest najvažnije Pîrî Reisovo dijelo svakako je njegova „Kitab-i Bahriye” u kojima je u čak četiri sveska tekstualno i kartografski opisao čitav Mediteran (s izuzetkom Pirinejskog poluotoka). Prva verzija djela sadržavala je 137 pomorskih karata (portulana) s popratnim tekstovima, opisima obale namijenjene plovidbi⁴. Druga verzija dovršena 1526. godine je znatno dopunjena i revidirana te sadržava 223 kartografskih prikaza među kojima čak 23 karte prikazuju dijelove hrvatske obale (*Soucek, 1992: 275*)⁵. Ovdje predstavljamo kartu šibenskog akvatorija objavljenu u faksimilskom izdanju druge verzije „Kitab-i Bahriye” iz 1526. a koja je objavljena 1988. godine u redakciji Ertugrul Zekai Ökte-a (*vol. II, str. 819*).

Na razmeđu mletačkog i osmanskog teritorija - Šibenski kraj u vrijeme nastanka Reisovih karata

Terenska opažanja za Pîrî Reisove karte, bez obzira je li ih obavljao osobno ili putem svojih pouzdanika, vjerojatno su obavljena samim početkom 16. stoljeća, točnije između 1502. kada završava mletačko-osmanski rat u Grčkoj i 1511. godine kada se Reis konačno povukao na kopno. To je ujedno i vrijeme

---

da je Kemal Reis zarobio nekoliko španjolskih lađa u bitci kod Valencije 1501. godine, Pîrî Reisova karta doista bi mogla sadržavati podatke s Kolumbove karte (*Almagia, 1934: 442-449*). Također, osim zbog prikaza Amerike, karta je kasnije bila i predmet mnogih rasprava zbog prikaza nepoznatog kopna koji je Charles Hapgood identificirao kao Antarktiku u vrijeme prije nego što je bila prekrivena ledom. Hapgoodova knjiga „*Maps of the Anceint Sea Kings*“ (New York, 1979) nedavno je prevedena na hrvatski jezik (*Zemljovidi drevnih kraljeva mora, Zagreb, 2009*).

⁴ *Kitab-i Bahriye*, 1521, London, British Library, Or. 4131

⁵ *Kitab-i Bahriye*, 1526, Istanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofiya, 2612

kada Osmansko Carstvo postaje osobito zainteresirano za kartiranje Jadranskog mora. Već 1415. Osmanlije su zauzeli kraljevski grad Zvončac (danas Zvonik kod Mirlović Zagore), a 1432. godine u pljačkaškom su pohodu doprli sve do Srime. Nakon što su 1463. osvojili Bosnu, prodori osmanskih trupa prema jugu postaju još češći. Godine 1488. opustošili su brojna polja u zaleđu Šibenika i Drniša, a 1499. posve su opljačkali šibenski teritorij i Prominu. Pljačke su osobito intenzivirane 1501. godine kada su Osmanlije oko Knina zauzele oko 20 mjesta. U to vrijeme opustjela su i brojna sela duž obale između Šibenika i Rogoznice (Prhovo, Staro Selo, Široke, Kruševo). Godine 1503. Osmanlije su u zaleđu Rogoznice zarobili 37 ljudi te odveli preko 2 000 grla stoke, a 1510. zapalili su i cijelo Zablaće (*Stošić, 1941: 239, 268*). Konačno, 1522. Osmanlije osvajaju Knin, Petrovo Polje i Skradin, čime gotovo čitavo Pokrčje dolazi u sastav Osmanskog Carstva, stavljajući Šibenik u ulogu ključne geostrateške točke u obrani preostalih dijelova obale i otoka od daljnjeg širenja osmanske vlasti.

U takvim uvjetima područje priobalja između Šibenika i Rogoznice zajedno s pripadajućim otocima, iako povremeno i sami žrtva pljački, postaje utočište za brojno izbjeglo stanovništvo zaleđa koje se sada našlo u osmanskim rukama. Većina stanovništva sklanja se u Grebašticu, Primošten, Rogoznicu ili pak obližnje otoke šibenskog arhipelaga. O strahu od osmanskih prodora čak i na samoj obali, možda najbolje govori činjenica da su stanovnici Starog Sela smještenog gotovo na obali, oko 1518. godine preselili samo kilometar južnije, na obližnji otočić Koparu, gdje se razvila današnja Rogoznica. Slično su učinili i stanovnici obližnjih Vinišća preselivši se na otok Drvenik.

U opisanom ratnom ozračju Pîrî Reis izrađivao plovidbene karte Jadrana, uključujući i onu šibenskog akvatorija. Bio je to mletački teritorij na koji je Osmansko Carstvo na svojem osvajanju prema jugu bilo prirodno upućeno. Iako su plovidbene karte bile prvenstveno namijenjene trgovačkom pomorskom prometu, poznavanje obale i otoka zaleđa koje su upravo osvajali, svakako je bilo važno geostrateško pitanje za danje širenje Osmanskog Carstva u području venecijanskih posjeda u Jadranu. U prilog toj tezi govori činjenica da je druga verzija Pîrî Reisovog djela „Kitab-i Bahriye” najveće poboljšanje u odnosu na prvu doživjela upravo u vezi prikaza područja Jadranskog mora i zapadne obale Italije (sadržaj tih karata je najviše revidiran te su dodane nove karte te novi tekstualni opisi). Pri tome je i teritorij sa sjedištem u Šibeniku za Osmanlije imao posebnu stratešku važnost. Potencijalnim osvajanjem Šibenika i njegove dobro zaštićene luke, Osmanlije bi dobro povezale svoje posjede u kopnenom zaleđu, (kasnije Skradinski kadiluk), dajući im izlaz na more, što bi omogućilo daljnju ekspanziju obalom i otocima (tu namjeru potvrđuje pokušaj opsjedanja Šibenika 1499.). Šibenski teritorij početkom 15. stoljeća prostirao se od Rogoznice na istoku do Zlosela (Pirovac), Velima i Rasline na zapadu, odakle se granica penjala rijekom

Krkom do Goriša te dalje do Žitnića na sjeveru⁶. Približno iste granice šibenski je teritorij imao i u vrijeme priznavanja mletačke vlasti 1412. godine. U tom smislu možemo zaključiti da se Pîrî Reisova karta šibenskog akvatorija uvelike poklapa s teritorijalnim opsegom onog dijela šibenskog teritorija koji je još uvijek bio u sastavu Mletačke Republike, a koji je bio ključ daljnjeg potencijalnog širenja osmanske vlasti u Dalmaciji.

Pîrî Reisova karta šibenskog akvatorija

Pîrî Reisova karta šibenskog akvatorija prikazuje prostor od otoka Murtera na sjeveru do Bosoljine odnosno uvale Marina na jugu, skicirajući periferno i položaj Trogira odnosno Splita. Kako se radi o plovidbenoj karti, sav njezin geografski sadržaj odnosi se na obalnu liniju i otoke, dok je u zaobalnom prostoru tek naznačena reljefna barijera Trtra i Vilaje. Prikaz je izrađen u razmjerno krupnom mjerilu, a njezinu pomorsku namjenu potvrđuje precizno ucrtana ruža vjetrova. Konture otoka i obale nisu posve realistične, no jasno se ističu najvažniji zaljevi, pogodna skloništa i luke, koji su za Pîrî Reisa sukladno namjeni karte ujedno bili najvažniji predmet prikaza. Toponimi koje Pîrî Reis imenuje na svojoj karti, bilježi u onom obliku kako su ih pomorci čuli ili primijeli iz nekog drugog izvora. To je u praksi značilo da karta u najvećem broju slučajeva donosi talijanske nazive onako kako su ih čuli pomorci, dakle, nerijetko i prilično iskrivljene.

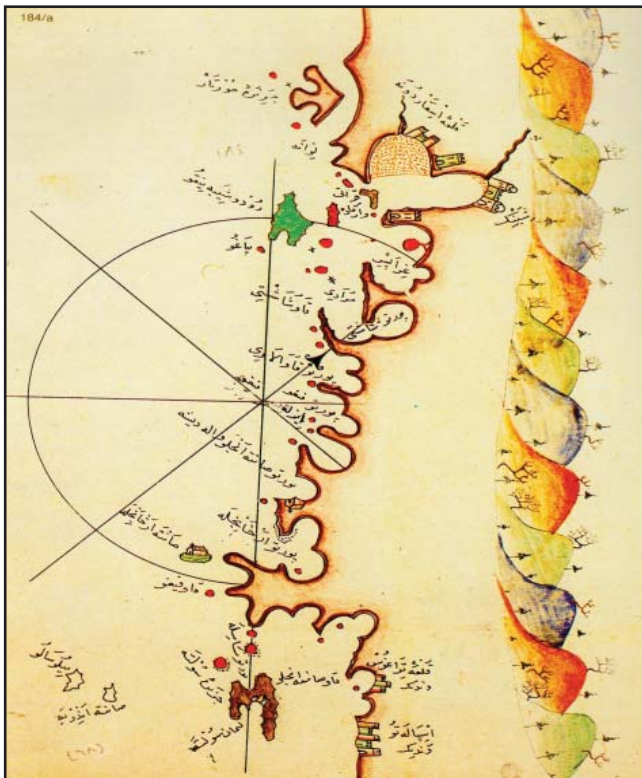
Karta u svom gornjem dijelu otpočinje prikazom Šibenskog zaljeva. U dnu zaljeva označen je utvrđeni grad Šibenik, a zapadno od njega i ušće rijeke Krke. U zapadnom dijelu zaljeva (koji u stvarnosti predstavlja ušće Krke) označena je tvrđava Skradin. U vrijeme nastanka karte Skradin je još uvijek pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja (u protivnom Pîrî Reis zasigurno ne bi propustio napomenuti da se radi o osmanskoj utvrdi). Kako su ga već 1522. godine osvojili Osmanlije, ovo je vjerojatno posljednji prikaz Skradina prije njegova pada⁷.

---

⁶ Godine 1407. u sastavu šibenskog teritorija nabrajaju se ova sela: Mokro, Biranj, Stranići, Striževo, Orišje, Dubrave, Žitnić, Zamelica, Goriš, Zikarina, Pokronik, Brnjica, Kosević, Ljubostinje, Unešić, Nevest, Koprno, Slivno, Sitnica, Lepenica, Prhovo, Dobarčić, Konjevrate, Grebac, Zarnica, Zašvina, Putičanje, Raslina, Humljane, Gaćezezi, Grabovci, Krhović, Velim, Povilari, Rakitnica, Čakavci, Pišća, Srma, Triska, Dazline, Ivinj, Oštrica, Bosoljina, Dračevica, Murter, Žirje, Kaprije, Zlarin, Prvić te još trideset malih otoka (*Stošić, 1941: 6*).

⁷ Od 1356. do 1358. Skradin se našao pod mletačkom upravom, da bi sve do 1522. uglavnom bio pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja. Nakon višekratnog opsjedanja, Osmanlije su konačno 1522. zaposjeli Skradin u koji su smjestili vojnu posadu od 500 konjanika. Skradin će, s iznimkom razdoblja 1647-1669. kada ga osvajaju Mlečani, ostati pod osmanskom vlašću sve do 1683. godine.

Sam prilaz gradu iz smjera mora odnosno konfiguracija obale uz Kanal sv. Ante, Pîrî Reisu očito nije bila osobito dobro poznata. Kanal sv. Ante koji vodi prema Šibenskoj luci uopće nije prepoznatljiv. Postojanje nekog čuvanog pomorskog prolaza možemo tek naslutiti u vidu jasno ucrtane kule s istočne strane toga prolaza. Radi se o obrambenoj kuli, tzv. *torreti*, kakve su početkom 16. stoljeća još uvijek stajale s obje strane Kanala sv. Ante, odnosno na samom ulazu u šibensku luku⁸. Naime, na tom se mjestu s jedne na drugu stranu kanala protezao lanac koji je sprječavao neželjeni ulazak brodova u luku, osobito noću (Ćuzela, 2005: 75). Te su kule srušene u Ciparskom ratu po zapovijedi dužda jer je u međuvremenu podignuta moćna utvrda sv. Nikole (dovršena 1540.), koja je potom preuzela ulogu kontrole kanala. Iako su u vrijeme Pîrî Reisa postojale kule s obje strane kanala, on označava samo onu na istočnoj strani prolaza, o čijem postojanju nam danas svjedoči samo naziv rta Južni turen.

Sl. 1. Pîrî Reisoval plovidbena karta šibenskog akvatorija

⁸ Obje je navedene kule zabilježio na svojoj karti zadarsko-šibenskog teritorija Mateo Pagano (Slukan Altić, 2007: 25).

Ispred ulaska u Kanal sv. Ante Pîrî Reis nadalje naznačuje postojanje niza otoka (Žirje, Zlarin, Prvić i Tijat), a sjeverno od kanala i poziciju otoka Murtera. Maleni otočić neposredno u blizini gore spomenutog kaštela bez sumnje predstavlja Krapanj. Južno od njega nižu se otočići Drvenik, Tmara, Smokvica, skupina primoštenskih otočića te otočić Smokvica Vela ispred ulaza u Rogoznicu. Duž obale prema jugu prepoznamo uvale i rtove: uvala Morinje, rt Oštrica⁹, uvala Grebaštica, rt Bilo, Primošten, rt Kremik, uvala Peleš, rt Zečevo, uvala Ložica, rt Gradina, uvala Rogoznica, rt Konj, rt Ploča, rt Oštrica, rt Artatur, rt Jelinak i uvala Bosiljina (samo su neki od njih označeni svojim imenima)¹⁰.

Nedaleko od ulaza u Rogozničku uvalu (*Porto Santo*) Pîrî Reis naznačava neimenovani otočić koji bi trebao predstavljati Smokvicu Velu te lokaciju jedne crkve. Sasvim je izvjesno da se radi o srednjovjekovnoj crkvi sv. Ivana Trogirskog koja se nalazi na rtu Ploča, a koja je često označavana na mletačkim portulanima kao važan pomorski orijentir. Podignuta je 1324. godine na spomen Ivanu Trgorskom koji je prema legendi ovdje doživio brodolom te se čudotvornim moćima, zajedno s mornarima, spasio (*Stošić, 1941: 278*).

Južno od Rogoznice naglašeno je ucrtana uvala Stari Trogir (ovdje imenovana kao *Porto Anđelo*) s otočićem Arkandel, koji je upadljivo označen kao otok s crkvom. Prikaz Arkandela zbog svoje važnosti u plovidbi ovim dijelom akvatorija neizostavan je sadržaj čak i u najstarijih portulana, stoga je njegovo naglašavanje na Pîrî Reisovoj karti sasvim očekivano. Plovidba Drveničkim kanalom kojim su prolazili pomorski putovi koji su povezivali Šibenik s Trogirom, za pomorce je zbog razvedene obale, brojnih hridi, specifične mikroklimi i zračnih strujanja oduvijek bila iznimno opasna i zahtjevna (vidi bilješku o rtu Ploča). Iz toga je razloga otočić Arkandel bio ključan orijentir u plovidbi, a crkva sa samostanom podignuta na njemu u srednjem vijeku samo je olakšala njegovu identifikaciju¹¹.

Komplicirana konfiguracija obale te pojedini toponimi koji se ponavljaju na više lokacija, kao što su primjerice oni povezani s imenicom smokva (otok Smokvica kod Primoštena, otoci Smokvica Vela i Smokvica Mala kod Rogoznice..), prouzročili su i neke pogreške na karti. Tako Pîrî Reis južno od otoka Arkandela ponovno ucrtava otok koji naziva Smokvica (na ulasku u

---

⁹ Zanimljivo je da Pîrî Reis na poluotoku Oštrica nije naznačio postojanje mletačke utvrde Grebac.

¹⁰ Pri očitavanju pojedinih toponima zabilježenih na Pîrî Reisovoj karti zahvaljujem se na velikoj pomoći koju mi je pružio naš vrsni osmanista, prof. dr. Nenad Močanin.

¹¹ Radi se o srednjovjekovnoj crkvi sv. Mihovila Arkandela, isprva samostanskoj crkvi, koju je podigla benediktinska opatija sv. Ivana u Trogiru. Crkva je kasnije imala i obrambene funkcije, a u 16. stoljeću imala je i funkciju župne crkve za stanovništvo izbjeglo s obližnjeg kopna (*Katić, 2008: 85*).

Rogozničku luku označava ga samo kao otok, a ovdje ga izriječkom imenuje kao *Kavu Figu*). Također, u donjem dijelu karte vidimo četiri otoka. Najveći od njih je imenovan te sasvim izvjesno predstavlja otok Šoltu s lukom Šolta¹². Preostala tri manja otoka koji se pružaju između obale i otoka Šolte moraju se odnositi na Drvenik Veli, Drvenik Mali te ponovno otočić Arkandjel (imenovan kao *Kav Santa Anđela*). Lijevo od otoka Šolte, na pučini tek skicira postojanje otoka Brusnika (*Milosalo*) te otoka Sveca (*Santa Andrija*). Zanimljivo je da u dubokoj i dobro zaštićenoj uvali Bosiljina (Marina) nije označio važnu obrambenu kulu podignutu oko 1495. godine (*Katić, 2008: 78*). Svoju kartu Pîrî Reis uz donji rub završava oznakom dviju utvrda - Trogira (označen kao mletačka tvrđava Trogir – *Tragus Venedik*) te Splita (*Spalato Venedik*).

Tekstualni opis šibenskog akvatorija (peljar)¹³

Uz svoju kartu šibenskog akvatorija Pîrî Reis priložio je i opis pod naslovom „Ovo poglavlje opisuje obale Venecijanskog zaljeva od rta zvanog Kavu Figu¹⁴ sve do Šibenika“.

Navedeni Kavu Figu zovu Rt Smokvica (*Incirlik Burnu*). To je dio slavonske obale (*Islavon*)¹⁵. Međutim, ovo mjesto je jedan rt¹⁶. Na njegovu kraju nalazi se velika prirodna luka koju zovu *Porto Santo*. Ulaz luke gleda u smjeru zapad-sjeverozapad¹⁷. Neki ga zovu i rt *Figalo* što znači da je to mjesto na udaru

¹² Usprkos znatno deformiranom prikazu otoka, Reisova luka Šolta zasigurno predstavlja današnju uvalu Nečujam koja je na starim mletačkim plovidbenim kartama redovito označavana kao porto Solta.

¹³ Prijevod temeljimo na engleskom prijevodu osmanskog teksta objavljenom u faksimilnom izdanju Reisova djela, Ökte, Ertugrul Zekai (urednik)(1988): *Kitab-i Bahriye*, Istanbul, vol. II, str. 779.

¹⁴ Prema *Ökte (1988: II-779)*, Kavu Figu doslovno znači tamo gdje rastu smokve. U ovom slučaju bez sumnje se misli na otočić Smokvicu velu na ulazu u Rogozničku uvalu. On se na mletačkim kartama često označava kao *Cauro Figo*.

¹⁵ Pîrî Reis ističe da ovaj dio obale pripada hrvatsko-ugarskom kralju a ne Veneciji. Ova tvrdnja ukazuje da se Pîrî Reis možda služio nekim starijim izvorima jer je Šibenik priznao mletačku vlast još 1412. godine. Ipak, valja naglasiti da tvrdnja o pripadnosti toga dijela obale Slavoniji ne proizlazi nužno iz neinformiranosti. Možda je njome Pîrî Reis samo želio naglasiti povijesnu pripadnost toga kraja Hrvatsko-ugarskom Kraljevstvu. Ipak, tu mogućnost valja uzeti s rezervom jer je primjerice za Trogir i Split na karti jasno zabilježio da se radi o mletačkim utvrdama.

¹⁶ U engleskom prijevodu riječ burun krivo se prevodi kao peninsula (poluotok). Burun i u osmanskome i u turskom jeziku znači rt.

¹⁷ Ovdje se očito radi o Rogozničkoj uvali. Ta je uvala orijentirana na zapad-sjeverozapad, pa opis i u tom smislu odgovara. Ostaje nerazjašnjen naziv *Porto Santo* koji bi se trebao

iznenadnih udara vjetra (refula, op.a)¹⁸. Kada je tome tako, treba se držati podalje od toga rta kako bi se sačuvali od udara vjetrova.

Nakon što se prođe taj rt za otprilike dvije milje u smjeru sjeverozapada, dolazi se do gorespomenute luke Porto Santo. Nasuprot luke Porto Santo mnogo je malih otočića koji su svi nenastanjeni¹⁹.

Najpoznatiji otoci su *Figu*²⁰, *Ruzine*, *Paguza*²¹ i *Murtar*²². Na jugozapadu Murtera nalazi se luka²³ čija dubina varira između 12 i 15 fadoma²⁴. Brodovi koji se sidre u toj luci, vežu se za obalu te bacaju sidro na dubinu od 15 fadoma. Od toga otoka, otok Vrgada (*Varkada*) je dvije milje. Na tom otoku Vrgadi nalazi se

---

odnositi na današnju luku Rogoznica. Etimologija naziva Porto Santo upućuje na postojanje nekog svetišta te ga nije moguće povezati s današnjim nazivom mjesta. Možda je naziv utjecan obližnjim lokalitetom crkve sv. Ivana Trogirskog na rtu Ploče, odnosno povijesnom pričom o svetištu posvećenom grčkom bogu Diomedu. Moguću utemeljenost diomedovog svetišta potvrđuju i neki arheološki nalazi (*Glogović, Menđušić, 2004: 209*). Rogoznica se pod današnjim imenom javlja tek oko 1518. godine kada su, prema povjesničaru Ivanu Lučiću, stanovnici koji su do tada živjeli na obližnjoj obali (Staro Selo), pred Turcima preselili na otočić Koparu te osnovali naselje pod imenom Rogoznica (prema rogoz, trstika) (*Stošić, 1941: 267*).

¹⁸ Piri Reisov rt Figalu ovdje ne treba povezivati s otočićem Smokvicom. Naime, usprkos sličnosti naziva (fig= smokva), ovdje se radi o drugom toponimu. To potvrđuje i podatak kojim Piri Reis objašnjava značenje spornog geografskog naziva, a koji se izričito povezuje s opasnošću za plovidbu i koji nikako ne možemo dovesti u vezi sa smokvom. Ovdje se bez sumnje radi o današnjem rtu Ploča, od davnina jednom od najopasnijih i najpogibelnijih rtova u tom dijelu naše obale. Tu se miješaju snažne zračne i morske struje koje često uzrokuju olujna nevremena. Naziv rta potječe od grčke riječi *plamai* = udarati (*Zubak, 2008: 339*). Plinije Stariji spominje ga kao Diomedov rt (*Promontorium Diomedis*), zbog njegove razorne i divlje prirode. Naime, prema grčkoj mitologiji, Diomed, sin Aresov i kralj u Traciji, svojim je bijesnim konjima bacao za hranu strance koje bi oluja natjerala u njegovu zemlju. Rt se nalazi nešto južnije od ulaza u Rogozničku luku. Prema tumačenju naše ugledne talijanistice, prof. dr. Ljerke Šimunković, naziv Figalo koji koristi Reis ovdje vjerojatno potječe od talijanske riječi *ficada* koja u prenesenom značenju označava nemirno more a u doslovnom brod koji s cijelim pramcem udara u val (u originalu *beccheggiata*, a u dalmatinskom dijalektu *fikada*). Usp. i Mario Doria: *Grande dizionario del dialetto Triestino*, str. 231.

¹⁹ Ovdje se misli na otočiće Velu i Malu Smokvicu, Lukvenjak, Jaz i Svilan te hrid Mulo koji se nalaze ispred ulaza u Rogoznički prolaz.

²⁰ Otok Smokvica Vela

²¹ Nazive ova dva otoka nismo uspjeli jezično identificirati. S obzirom da su najveći i najnaseljeniji otoci između Rogoznice i otoka Murtera bili Zlarin i Žirje, bilo bi za pretpostaviti da se dva neidentificirana naziva odnose upravo na navedene otoke.

²² Otok Murter

²³ Radi se o uvali sv. Nikola koju su pomorci oduvijek koristili kao sigurno sidrište.

²⁴ Fadom (fathom) = mjera za dubinu. Jedan fadom = 6 stopa ili 1.8929 metra.

ruševna utvrda koja glede prema jugozapadu²⁵. Ispred utvrde je sigurna luka čija dubina varira između 18 i 20 fantoma.

Nasuprot je velika utvrda koju zovu Šibenik (*Šibenik*). Prije te utvrde je široka, prirodna luka unutar koje utječe rijeka (Krka, op.a). U zapadnom dijelu toga (zaljeva, op.a), nekoliko je izlomljenih grebena koje zovu *Uskoyo Deluvarna*²⁶. Među grebenima je mnogo sidrišta. Brod se veže za stijenu, a sidro se baca na dubinu od 12 fadoma. Od tih grebena do mjesta *Eski Cara* (Biograd, op.a) je udaljenost od 12 milja prema sjeverozapadu. Toliko o tome⁶⁶.

Zaključna razmišljanja

Pîrî Reisove karte istočne obale Jadrana, usprkos nekih pogrešaka, prvi su detaljni prikazi naše obale koje još dugo nisu nadmašili čak niti mletački kartografi. Iako se pri izradi svojih karata Pîrî Reis nesumnjivo služio ranijim mletačkim kartama, detaljnost kojom je prikazao našu obalu ukazuje i na posve nova znanja koja svakako uključuju izvorna terenska opažanja obavljenih od Pîrî Reisa ili pak njegovih pouzdanika²⁷. To svakako potvrđuje i karta šibenskog akvatorija koja predstavlja prvu regionalnu kartu toga prostora nastalu čak 50-tak godina prije karte šibenskog teritorija ili pak prikaza koju će 1570. godine izraditi Šibenčanin, Martin Rota Kolunić (*Slukan Altić, 2007: 35-36*)²⁸. Istodobno, mletačke plovidbene karte (portulani) s početka 16. stoljeća za istočnu obalu Jadrana još uvijek ne donose detaljne prikaze pojedinih dijelova obale, nego isključivo karte čitave obale koje se, s obzirom na njihovo mjerilo, ne mogu uspoređivati s onodobnim Pîrî Reisovim detaljnim plovidbenim kartama istoga područja. Zanimljivo je pri tome napomenuti da je upravo područje između Šibenika i Trogira, inače zbog već navedenih razloga vrlo zahtjevno za plovidbu, u mletačkim atlasima i peljarima izrazito slabo zastupljeno. Mletačke karte koje prikazuju srednji Jadran krajem 15. ili početkom 16. stoljeća, za područje koje je svojom kartom prikazao Pîrî Reis donose tek nekoliko toponima. Tako primjerice jedan od najboljih mletačkih

²⁵ Misli se na Gradinu, kasnoantičku utvrdu s predromaničkom crkvom Sv. Andrije u njenom podnožju.

²⁶ Uskoyo= škoj. Ovdje nije sasvim jasno na što se misli jer otoka ili školja u samoj Šibenskoj luci nema (postoje samo podvodni grebeni istočno od luke). Moguće da se ovdje misli na otočić Lupac koji je situiran u Šibenskom kanalu, neposredno ispred ulaza u Kanal sv. Ante ili pak o otočiću Logorun koji ne nalazi nešto zapadnije od Lupca a ima važnu ulogu u plovidbi prema Šibeniku jer sa zapadne strane zatvara prilaz Šibenskom kanalu.

²⁷ Ovu tezu potvrđuju i analize Reisovih karata za područje grčkih otoka gdje je uz očit utjecaj mletačkih portulana i izolara, evidentan posve originalan sadržaj koji ne nalazimo na kartama Reisovih suvremenika (*Soucek, 1992: 277*).

²⁸ *Sito Particolare del Contado di Sebenico, parte in Damatia in Sebenico MDLXX.*

portulana koji je 1480. godine izradio Grattiosus Benincasa za područje između Šibenika i Trogira bilježi tek rijeku Krku (*Lo Ciromiso*) Primošten (*Cauro Cesta*) te Rogoznicu odnosno Smokvicu Velu (*Cao de Figo*). Neki raniji portulani (Dulcert 1339, Pasqualini 1408, Giroladis 1426,) uz to bilježe i Žirje (*Iuri/ Lizuri/ Giuri*), Arkandel (*Arcanzolo*), Drvenik (*Zarona*) i Šoltu (*Solta*) te rt Artatur (*Artadur*) kod Vinišća (*Tomović, 1979: 62; Slukan Altić, 2008: 4, Slukan Altić, 2007: 22-23*). I mletački izolari²⁹ koji se pojavljuju krajem 15. i početkom 16. stoljeća donose tek grube skice hrvatske obale i pojedinih otoka. Prvi izolari koji sadrže i zasebne prikaze pojedinih dijelova Jadrana, kojima su autori Bartolomeo dalli Sonetti (1485.)³⁰ ili Benedetto Bordone (1528.)³¹, dakle Piri Reisovi suvremenici, uopće ne donose zasebnu kartu šibenskog akvatorija već periferno prikazuju dio šibenskog akvatorija na izolaru koji prikazuje područje između Trogira i Visa. Dakle, sve navedene mletačke karte svojim sadržajem i mjerilom znatno zaostaju za kartom šibenskog akvatorija osmanskog kartografa Piri Reisa. Boljem poznavanju šibenske obale i otoka u sklopu mletačke kartografije, pridonijet će tek uključivanje u kartografski rad hrvatskih stručnjaka, Martina Rote Kolunića i Bože Bonifačića, koji će izraditi prve regionalne karte obale sa zaledem. Oni će po prvi puta pomnije zabilježiti i lokalnu toponimiju područja između Šibenika i Trogira, ali pedesetak godina nakon Piri Reisa. Prve detaljnije mletačke karte namijenjene plovidbi koje bismo po svojem sadržaju i mjerilu mogli uspoređivati s Piri Reisovim, nastat će tek početkom 18. stoljeća.

Sl. 2. Srednji Jadran na mletačkom portulanu Grattiosusa Benincase iz 1480. godine

²⁹ Od lat. *insula* = otok i tal. *isola* = otok. Za razliku od portulana koji prikazuju veća prostranstva u sitnijem mjerilu, izolari najčešće prikazuju pojedine primorske gradove, luke i otoke u krupnijem (detaljnijem) mjerilu.

³⁰ „*Isolario*“, Venice, 1485.

³¹ Sonettijev „*Isolario*“ u proširenom izdanju izdaje 1528. Benedetto Bordone pod naslovom „*Libro de tutte l'isole del mondo*“.

Sl. 3. Šibenski akvatorij na Kolunićevoj karti iz 1570. godine

Sl. 4. Mletačka plovidbena karta s početka 18. stoljeća s prikazom šibenskog akvatorija

Literatura

1. Almagia, Roberto (1934): Il Mappamondo di Piri Reis e la carta di Colombo del 1498. *Bolletino della Reale Societa Geografica Italiana*, 71, str. 442-449.
2. Ćuzela, Josip (2005): *Šibenski fortifikacijski sustav*. Gradska knjižnica „Juraj Šišgorić“, Šibenik.
3. Doria, Mario (1991): *Grande dizionario del dialetto Triestino*. Edizioni „Trieste Oggi“.
4. Glogović, Duma i Menđušić, Marko (2004): Gradine na primoštensko-rogozničkom području. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 21/2004, str. 209-213
5. Hapgood, H. Charles (1979): *Maps of the Ancient Sea Kings: Evidence of Advanced Civilization in the Ice Age*. New York, E. P. Dutton.
6. Hapgood, H. Charles (2009): *Zemljovidi drevnih kraljeva mora*. Zagreb, AGM.
7. Katić, Lovre (2008): Povijesni podaci iz vizitacije trogirске biskupije u 18. stoljeću. *Vinišćarski zbornik*, I, Vinišća, str. 75-94.
8. Kosor, Karlo (1979): Drniška krajina za turskog vladanja. *Kačić*- zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, god. XI, Split, str. 125-193.
9. Ökte, Ertugrul Zekai (urednik)(1988): *Kitab-i Bahriye*, Ministry of Culture and Tourism of the Turkish Republic, Istanbul, vol. II.
10. Orhonlu, Cengiz (1977): Geographical Knowledge Amongst the Ottomans and The Balkans in the Eighteenth Century According to Bartınli Ibrahim Hamdi's Atlas, iz Carter, F.W. (1977): *An Historical Geography of the Balkans*. Academic Press, London, str. 271-292.
11. Soucek, Svat (1992): Islamic Charting in the Mediterranean. Poglavlje u knjizi: *The History of Cartography: Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies* (ed. Harley, J.B. i Woodward, D), University of Chicago Press, Chicago - London., str. 263-292
12. Slukan Altić, Mirela (2003): *Povijesna kartografija - kartografski izvori u povijesnim znanostima*. Izdavačka kuća «Meridijani», Samobor, 2003.
13. Slukan Altić, Mirela (2007): *Povijesna geografija rijeke Krke*. Javna ustanova Nacionalni park „Krka“ i Znanstveni projekt „Titius“ Šibenik - Split.
14. Slukan Altić, Mirela (2008): Povijest Vinišća u zrcalu kartografskih izvora: od prvog spomena do kraja 19. stoljeća. *Vinišćarski zbornik*, Vinišća, vol. 1, str. 1-30.
15. Stošić, Krsto (1941): *Sela šibenskog kotara*. Tiskara «Kačić», Šibenik.
16. Tomović, Gordana (1979): Jugoslovenske zemlje na srednjevekovnim pomorskim kartama, u knjizi *Monumenta Cartographica Jugoslaviae II*, str. 35-64.
17. Zubak, Franjo (2008): O pogibeljnom rtu Ploča. *Vinišćarski zbornik I*, Vinišća, str. 339-340.

Mirela Slukan Altić

UDC: 912.43 (262.3-11) „15“

94 (497.5 Šibenik) „15“

Original scientific paper

ŠIBENIK AND ITS TERRITORY ON OTTOMAN SAILING MAP FROM 1521.

Abstract: *The author analyzes the rise of Ottoman interest for mapping of the eastern Adriatic coast, and studies the political context of the navigation atlas “Kitab-i Bahriye” (Book of Navigation). This book contains the earliest detailed and cartographic presentations our coast, including one map of the Šibenik archipelago. Composed in 1521 the Atlas is the work of the famous Ottoman cartographer Pîrî Reis, the admiral who personally participated in a series of naval battles along the Mediterranean. His maps of Eastern Adriatic coast were made on the basis of field observations of sailors, and far exceed the scope of the former Venetian cartography, which at that time still relied on Ptolemaic maps, and the Venetian Adriatic portolans which depicted it in a relatively small scale. The Pîrî Reis map of the Šibenik archipelago which is analyzed in this paper illustrates this, as it exceeds contemporary Venetian maps in details. With each map Pîrî Reis has submitted a detailed description of the waters (the pilot), which is included in the first Croatian translation of the Piri Reis text presented in this paper.*

Key words: *Šibenik, sailing, the Ottoman Empire, the Piri Reis, map sources.*

Mirela Slukan Altić

UDC: 912.43 (262.3-11) „15“

94 (497.5 Šibenik) „15“

Lavoro scientifico originale

**SEBENICO E SUO TERRITORIO SULLA MAPPA NAVALE
OTTOMANA DALL' ANNO 1521.**

Riassunto: *L'autore analizza l'ascesa dell'interesse ottomano nella mappatura della costa orientale dell'Adriatico e il contesto della creazione dell'Atlante di navigazione, "Kitab-i Bahriye" (Libro di navigazione) che per la prima volta conteneva un gran numero di descrizioni dettagliati della nostra costa, tra cui uno dell'arcipelago di Sebenico. Composto nel 1521, l'Atlante è il lavoro del famoso cartografo ottomano Piri Reis, l'ammiraglio che ha personalmente partecipato ad una serie di battaglie navali del Mediterraneo. Le sue mappe della costa orientale del Mare Adriatico sono fatte sulla base di osservazioni sul campo di marinai, superano l'ambito della cartografia ex veneziana, che a quel tempo ancora affidava sulle mappe tolemaiche e il portolano veneto che rappresentavano l'Adriatico in una scala relativamente piccola. Ciò conferma anche la mappa di Piri Reis dell'arcipelago di Sebenico che qui presentiamo e che supera la mappa ex veneziana. Con ogni mappa Piri Reis ha presentato una dettagliata descrizione dell'archipelago (il pilota), la cui traduzione integrale del croato anche qui presentiamo per la prima volta.*

Parole chiave: *Sebenico, navigazione, Impero ottomano, Piri Reis, fonti cartografici*